

אהרן אהרנסון

בפתח הספר כותב המחבר :

"הגיעה השעה להציב את דמותו של אדם מופלא ויהודי גדול זה בתולדות ישראל. הן פנת הספר למלאות 50 שנה למותו היא בגדר מילוי חובה. אך יותר משיש בכך משום עשיית דין לאדם, יש כאן משום מילוי חובה לאומה ולעמיתה. בלא דמותו חסרים היינו משהו מעורר ומבהיר. ועתה נלמד להבין ו' להוקיר דברים, שהיו סתומים ואף מרגיזים לבני דורו.

"אגב חקירת חייו ופעלו של א. א. לפי ה" מקורות שבידינו, נתקלתי בדרך הטבע בכלל מעשיו ויחסיו הפנימיים של היישוב הארץ־ישראלי החדש בראשית המאה, וכן בצדדים מרובים מפעלה של התנועה הציונית באותה תקופה, על מנהיגיה ועסקניה. נוכחתי לראות באיזו מידה חוטאת ההיסטוריוגרפיה המקו"בלת—כולל ספרי־לימוד שנכתבו על־פיה—לאמת ההיסטוריה, וכיצד עוותה ורודדה תמונת התקופה".

אכן, רבים מאנשי־דורו של א. א. היו מעוניינים, מסיבות שמסתברות בספר שלפנינו, לה"עלים את רושם מפעליו ואישיותו—וכך נס"תלפה עד כה דמותו באספקלריית תקופתנו ולא זכתה למקום הראוי לה. מכאן החשיבות המיוחדת של מחקר שבכוונתו להעמיד דב"רים על דיוקם, תוך כדי הסתמכות מדוקדקת על שפע עזודות ומסמכים, בארץ ובחו"ל. (המחבר הסתמך בעיקר על מכתבי א. א. ה"מכונים בארכיון־אהרנסון בזכרון־יעקב, וכן על חיבור ארכיוני המצוי בגנוזי הממשלה הבריטית ועל ארכיונים פרטיים של אישים אתם בא אהרנסון במגע).

הערכתו הכללית של ליבנה לא, אהרנסון לא הביאה אותו להתרכזות חד־צדדית במע"

לותיו והישגיו. הספר מסתיים במשפט כי תקוותו היא שהדור החדש "יבין את אהרנסון על אורותיו, סתירותיו ואף מיגבלותיו". ואמ"נמ, השתדל המחבר לחשוף את תכונות גי"בורו ואישיותו, בלא שינסה להסתיר את מגי"רעותיו וחולשותיו. מצד שני, כשהוא מתאר את פעולותיו בתחומים בהם קל הוא להיתפס לתארי־הפלגה, הקפיד ליבנה לשמור על אמת־מידה והירה, להימנע מכל הגזמה, לדוגמה, ביחס לגילוי "אם־החיסה", אשר בגינה זכה א. א. לשם בינלאומי, מדגיש הוא כי טעה אהרנסון בהנחתו שיהיה לתגליתו זו ערך מעשי ממדרגה ראשונה. (בפרק על אהרנסון כאיש־מדע נעזר המחבר על־ידי אנשי־מקצוע מתחום מדעי־הטבע ובראשם פרופ' ה. אופנר היימר). בזהירות רבה עומד ליבנה גם על חלקי של א. א. בשכנוע אישים בכריסניה לתמיכה בציונות ועל תרומתו למאמץ המל"חמתי של בריטניה בכיבוש הארץ. משום־מה אף אין ליבנה מצוין כמה הערות ידועות של אנשי־צבא אנגליים בכירים ביחס למעשיו של א. א., כגון זו של הגנרל אלנבי, שאמר כי גילוייו של אהרנסון חסכו לצבא הבריטי עשרות־אלפי קרבנות, או הערתו של מפקד המודיעין הבריטי (בשעת מסיבה לכבוד הצ"הרת־בלפור) שהצביע על אהרנסון ואמר: "זכותו השגתם זאת". חשיבותו המיוחדת של א. א. בשלב המכריע של המאבק להשגת הצהרת־בלפור היתה בגישה שהיתה לו אל אנשי הצבא הבכירים, אשר לווייצמן ועוזריו כמעט לא היה מגע עמהם, ואשר בלי השפ"עתי הישרה ספק אם אפשר היה להבטיח את תמיכתם בקו החדש של בריטניה.

סיפור פעילותו של אהרנסון בניל"י גם הוא משוחרר מכל אבק של תיאור הירואי או דראמתי; הגישה היא עניינית, בלי שמץ פול"מוסנות. יתר על כן, מתקבל הרושם כאילו לעתים קרובות היו פעולות המחותרת בלתי־זהירות עד לבלי הבן. למשל, המחבר תמה כיצד הסתובב א. א. בגלוי במצרים ולא חשש להתגלות על־ידי כוכני ריגול תורכיים; דוג"מה לענין זה גם ההתבטאות הקיצונית שלו כלפי נעמן בלקינד, מראשי הקבוצה, אחרי שנחפס הלו על־ידי התורכים, בדרך־כלל

* אליעזר ליבנה: אהרן אהרנסון, האישי ו' ומנו; מוסד ביאליק, 1969: 398 עמ'.

מצטייר פעלה של גילוי באור חיובי הרבה פחות ממה שניתן היה לצפות בספר על א. א. ; מן הצד המחתרתי מתקבל רושם של קבוצת צעירים שלא גילו תושיה רבה.

עוד דוגמה מתחום אישי: פרשת היחסים בינו לבין ידו מנוער, ד"ר הלל יפה. בשל חיסוסו של א. א. א. והוסר גמישותו ביחסו לבניות פענע בו קשות. ללא כל הצדקה, עד כי הפכו לו לשונא־בנפש. בכלל, מצעירותו גילה א. א. יחס של בוז, התגרות והתרסה כאשר נתקל בתכונות שנחשבו פסולות בעיניו. הוא לא היה מוכן להתפשר או לכוף עצמו למוסכמות. בהקשר זה אפיינית תגובתו על השחיתות של פקידי "הברון", כאשר שירת במטולה כמומחה חקלאי מטעם הברון והוא בן פחות מ־20.

המסקנה המתבקשת ביותר למקרא הספר היא ש. א. א. חרג לגמרי מסביבתו. עובדה זו קבעה את התפתחותו, והיא שהפכה את דרכו בחיים לדרך־חתחתים. במובן זה, טיפוסיות הן שתי הערכות של אישים שהכירוהו היטב.

חיים וייצמן, במכתב לל. ברנדיס: "כל מיני דברים טפלים והתנגשויות אישיות הביאו אני שים לידי שיכחת הכרחיותו לנו. אין מלה אחרת שתהא מדויקת יותר מזו. אהרן נחשב בעיני המשלחות האנגלית והאמריקנית לוועידת־השלום כאישיות החשובה ביותר והמומחה הגדול ביותר לארץ־ישראל מכל הבחינות". ואילו ו. בולט (מראשי המשלחת האמריקנית לוועידת־ורסאי) כך אמר עליו: "הוא היה האדם הגדול ביותר שהכרתי אי־פעם, מעין ענק מימים קדומים, בדומה לפרומית"

¹ אין רישום של פירסומו המדעיים, וחלק ניכר מהם הושמד יחד עם אספיו. בעברית הוצאו רק סיכום תצפיותיו הבוטניות בשני ספרים: "צמח עבר־הירדן" (1934) ו"צמח מערב הירדן" (1956).

² בניגוד למקובל לחשוב, לא היה אהרנסון אגרונום מוסמך. כאמור, למד "על חשבון הברון" בביה"ס החקלאי בגריניון, אך הברון נגה להפסיק את לימודי חניכיו בטרם יסיימו את חוק־לימודיהם. לבל יוכו לתעודה העלולה להרחיקם מעבודה מעשית בארץ־ישראל.

אוס. הוא היה המהות שבחיים, שעה שהם עיברים על גדותיהם, מתכוננים ומלאי־חידוה. רבים בוודאי שווים לו מבחינה אינטלקטו־אלית—אף שלא פגשתי איש דוגמתו—אולם אינם גדולים כמוהו מבחינה אמוציונלית, באומץ־לב, בכושר האהדה, ברצון, בעדנה ובמהירות ההכנה האנושית".

וכאשר אישיות כזו חיה באזור־ספר עותומאני נחשל, ב"ישוב" המונה כמה עשרות־אלפים בלבד, שבו רק בודדים מבינים לנפשו—מצטייר מצב מיוחד־במינו, אפילו טראגי.

אך עם היותו יוצא־דופן בסביבה האנושית בה חי, היה א. א. סמל לשרשיות עמוקה באדמת הארץ, בנוף ובטבע שאותם כה אהב והכיר. שייכותו המוחלטת לארצו, במובן הפיזי של המלה, מעולם לא עמדה אצלו בסימן־שאלה. עיסוקו בהכרת הארץ ובידיעתה גבל בארוס כמעט, ודומה כי לא היה שני לו בכך. מיל־דוהו ועד שהשתקע בעיני גילוי, כלומר עד גיל 40, בילה חלק ניכר מזמנו במסעות, קצרים או ממושכים, ממערב וממזרח לירדן ובדרום סוריה. הוא הכיר בארץ כל ערוץ, גבעה וצמח, ואת מחקריו וגילויו כלל בהמון פירסומים בעתונות המדעית בעולם בשפות שונות. לימים העמיד ידע זה לרשות הצבא הבריטי במזרח־ת.

א. א. ערך מסעות לימודיים גם בחלקים שור־גים של העולם. מחצית מימי־היו עברה עליו במסעות בחו"ל, אותם הקדיש בעיקר לצביחת אינפורמציה בתחומים המגוונים שעניינו אותו, כדי להעשיר את נסיונו. היתה בו תאוות מחקר שלא ידעה גבול, כמעט בכל ענפי מדעי־הטבע הקשורים בביו־לוגיה (במיוחד בבוטניקה וגנטיקה). חקלאות, גיאולוגיה, מטיאורולוגיה ומקצועות הקרובים להם. מבחינה זו היה בו מן האוניברסליות של איש־הרנסנס, והוא לא יכול להגביל עצמו בדיסציפלינה מדעית מוגדרת. עם זאת, ואף שהיה אוטודידאקט מובהק, זכה בגיל צעיר־ביחס להכרה בינלאומית רחבה ביותר.

א. א. אכן איש־מדע היה לפי מוגו, תכונותיו וקשריו; הטרזאגיות בחייו נבעה מן הדחפים שהגיעו אותו לפעילות ציבורית. עיסוקו המדעי גרם לו נחת וסיפוק ואיוון נפשי, ואילו

בתנאי החקלאות הפרימיטיביים של ראשית המאה היתה בהקמת משרד מעין זה העוה וראייה רחוקה. עדות לכיוון אותו צפה מלכת-חילה. ההצעות והמחקרים שאותם הגיש לפי הזמנת פרופ' ורבורג, ראש תועדה הארצי ישראלית (שהחלה בפעולתה בשנת 1903), היו מגוונים להפליא ועסקו בקשת הרחבה של בעיות התישבות, תוך התבססות על המחקר המדעי החדש.

חשוב לציין כי חרף גישתו המדעית לחקלאות ולהתישבות, לא ביטל את הערכתו למסורת החקלאית הערבית, אף החשיב את הצורך ללמוד מנסיון הפלאחים, את סוד החקלאות העברית ראה במיוג חכמה מסורתית מקומית עם שימוש נכון במדע החקלאי החדש. זו גם אחת הסיבות לחיבה שרחש לכפריים הערבים ולאורח-חיייהם, ולעובדה כי לא ראה בהם זרים באותו מובן כאנשים שלא ידעום מקרוב כמוהו. השקפתו הכללית של א.א. לגבי עתיד מקומם של הערבים בארץ ועתיד היחסים עמם אינה באה לידי ביטוי במחקר שלפנינו. המחבר קובע כי היו סתירות בהשקפתו של א.א. לגבי הערבים, אך הוא לא ניסה להביי ננו מה היו סתירות אלו ומה היה רקען.

גם ביחסו לגרמניה גילה א.א. עמדה מקורית משלו (שהיתה משותפת לו ולעזר-ידידו, אבשלום פיינברג). בניגוד לעמדה המקובלת על רוב המנהיגים הציוניים בראשית המאה ואף בזמן מלחמת-העולם, שהיו אוהדי גרמניה ותרבותה, טען א.א. עוד לפני פרוץ הקרבות כי השתלטות גרמנית על הארץ תהיה אסון ואילו סיכוי חיובי צפוי לעתיד אם תעבור הארץ להסות אנגליה. בתקופת המלחמה הביאתו מסקנה זו להנהגת גילי¹.

המחלוקת העיקרית בין א.א. ותנועת-העבודה הארצישראלית נסבה על שאלת "העבודה ה-עברית", שאלה שקשה היה לבני אותו דור לגשת אליה בקור-רוח ובדעה שקולה. מכל הגורמים שהשניאו את א.א. על הפועלים, השפיעו ביותר דעותיו, או ביתר-דיק דעות שייחסו לו, בענין זה של עבודה עברית. למעשה, פגש א.א. בבעיה עוד לפני ראשית ה-עליה השנייה, שהפכה את "כיבוש העבודה" לסיסמתה; היה זה כאשר עשה נסיון ליבא

עסקי-ציבור שלו השביעוהו ממרוצים. כאמור, חסרו לו כמעט כל התכונות ההכרחיות לאיש-ציבור, למנהיג פוליטי במובן המקובל.

מקובל לחשוב כי יריביו היו בעיקר אנשי ה"שמאל", וטעות היא. הוא התפלמס והת-קוטט לא-פחות עם ראשי היישוב ה"בעל-בית", ובמיוחד עם מנהיגי האכרים במושבות כמו מאירוביץ, סמילנסקי וגלוסקין. קשה לתאר סגנון פוגע ומעליב יותר מזה שנקט בדבריו נגדם. גם מנהיגי התנועה הציונית העולמית, כמו סוקולוב, רופין ואוסישקין, זכו מצדו לבקורת קטלנית, והראשון-גם לבזו ושאת-נפש. מבין המנהיגים הציוניים היה לו יחס של כבוד רק לכמה אישים באר-צות-הברית (לואי ברנדיס, יוליאן מק, פרנק-פורטר והגרייסטה סולד) וכן לוויצמן, שאתו שיתף פעולה בהדוק בשנותיו האחרונות. מובן מאליו כי על התנהגות זו שילם מחיר יקר מאד: איש מושמץ היה בחוגים רחבים, ול-מעשה מבודד היה מבהינה ציבורית.

הסיבה המרכזית לחילוקי-הדעות בין א.א. למתנגדיו, מימין ומשמאל, היתה גישתו המ-קורית לענייני התישבות, ביתר-דיק—למקומו של המדע בתהליך ההתישבות. שאיפתו היתה לשחרר את ההתישבות מהשפעה עס-קנית-מפלגתית ומגישה הבנויה על סיסמות, ולבססה על שיטות מדעיות מודרניות. הוא לא יכול לשאת את המלל של ראשי היישוב ו-עסקניו ואת הפאטוס שלהם, הור לרוחו כבן-הארץ שקשריו אליה טבעיים ומובנים-מאל-י-הם. מערכת המושגים שלו היתה שונה לגמ-רי, ופשוט לא מצא אתם שפה משותפת. גם השכלתו הגרפתית מימשה חיץ בינו לעס-קנים בעלי מסורת תרבותית מוחזק-אירופית או גרמנית.

לא מקרה הוא שכבר בשנת 1901, בהיותו בן 25, פתח יחד עם שני ידידים "משרד חקלאי סכני" שתפקידו היו: "חקר התנאים הטב-עיים של הארץ (מתחרמון עד סיני); בדיקת האפשרויות להקמת מפעלים כלכליים נושאי-עצמם, אגב הדגשת החקלאות, תעשייה חקל-אית, סחר חקלאי; מתן עצה והדרכה לעולים; הנהלת חוות ומפעלים של משקיעי חוץ; ביי-צוע עבודות להכשרת קרקע. ניקוז והשקיה".

באדמת טרשים ואי־אפשר לקצרה במכונות ופועלינו, משולחבים ע"י רצון טוב, מתחילים בתלישה, כשהם צורחים שירים לאומיים במנגינות קוזקיות. בסופו של דבר עשו עבודה הנעשית בידי ערביה אחת ב־5 גרושים. לערשות עבודה ב־25 גרוש שאפשר לעשותה ב־5—זה מעשה אנטי־לאומי, כי פירושו לזרות לרוח את הפרוטות העלובות של האומה". מובן שאין לגשר בין עמדה זו לבין האידיאל לוגיה של "הפועל הצעיר".

סיפורה של רחל ינאית, שעבדה במחיצות בחוות־הנסינות, מגלה את התהום שביחסי א. א. והפועלים. כאשר הציעה לו, כאחד מס' יוריהם המשותפים, לסור ללון למרחביה הקרובה, השיב לה: "אני ואנשי סגור למשק של פועלים בעמק? הרי יגרשונו, לא יכניסונו".

כשנעלם א. א. בגלי הים בשנת 1919 הקיץ הקץ על אישיות שעדיין לא באה לגמר גיבושה. המחבר מנסה לשער מה היתה דרכו לולא האסון שקיפד את חייו והוא בן 43 שנה. מבין האפשרויות שהוא מעלה—(1) שי"קום חוות־הנסינות והפיכתה למרכז מדעי ראשון במעלה בפיתוח התמישבות והחקלאות; (2) הקמת תנועה מדינית חדשה שהוא יהיה מנהיגה; (3) התמסרות לתחום מדעי חדש שבגבול בין מדעי־הטבע והחברה; (4) הצטרפות לחוג שהתרכז סביב לואי ברנדיס—נראית לי זו האחרונה. קשה להניח שבתקופה כה גורלית היה מתמכר לעבודה מדעית טהורה. מכל המנהיגים הציוניים היה מקורב ביותר לברנדיס, בו ראה את המנהיג הראשון במעלה בעולם היהודי, והחוג שסביבו כלל את ידידיו הטובים ביותר. לו ולברנדיס היו השקפות דומות ביחס לדרך בה יש לבנות את המרכז בארץ־ישראל. אך כאן כבר אנו עומדים בתחום הניחוש...

במבוא מציינ המחבר כי "לא היה בידי להרחיב את יריעת הספר יותר מכפי שנדרשה לשם תיאור דמותו ופעלו של אהרן אהרנסון. יבואו אחרים וישלימו". נקווה כי אכן נזכה בקרוב למחקרים נוספים שיאירו באור אמיתי את ראשיתה של התקופה המודרנית בהיסטוריה של ארצנו.

מכונות חקלאיות ובערותן לבצע עבודות קבילות בעבודה עברית, כדי להוכיח שאפשר לעבוד עם פועלים יהודים בתנאי שהמשק יהיה ממוכן. הנסיון נכשל, הן מסיבות טכניות והן משום שהפועלים אליהם התקשר לא הוכיחו את יכלתם.

מתנגדיו האשימו אותו שהוא שולל את העבודה העברית. קשה למצוא אשמה כה מסולפת. "הוא ראה בעבודה עברית, כלומר בפועלים יהודים, יסוד הכרחי להתישבות הציונית; בלעדיו היה בעיניו מפעל ההתישבות הסריבסיס וחסר־תכלית". עם זאת חשב כי התגברות העבודה העברית במשק החקלאי צריכה להיות תהליך אורגני המשולב בתהליכים כלכליים טכנולוגיים ודמוגרפיים אחרים, ולא תוצאה של סיסמות שאין להן אחיזה במציאות ומקורן באידיאלוגיות שאולות. הפועל היהודי ימצא את מקומו בעבודה כאשר ירצה כיש ידע ויהיה לבעל־מקצוע. אין בסיו תשובה ברורה לגבי השאלה מי יעשה בעתיד את העבודות הפשוטות.

על־כ־לפנים, לא קיבל א. א. את ההנחה של עבודה עברית טהורה, שפירושה—החרמת הפועל הערבי, וזאת לא רק מסיבות אנושיות אלא גם משום שראה בכך משגה מדיני חמור. במכתב לד"ר רוסין משנת 1911 הוא מציינ את "הקנאות הברבריות, חוסר האנושיות וחסרון יהדות שבבדלנות הגמורה של פועל־ינו. חסרון תבונה ואפילו סכנה וכפיות־טובה שיש בבדלנות זו מצדם של נרדפים, שעדיין לא השתחררו, ביחס לאוכלוסיה שקיבלה או תנו בסבר פנים יפות". בהודמנויות אחרות הדגיש כי צריך לחיות בשלום עם השכנים ואין להפכם לאויבים.

היו כאן אפוא תבדיל גישה מובהקים בין א. א. והפועלים, הבדלים שהחריפו בשל הבקורת החריפה שמתח על החוות הלאומיות (כמו בן־שמן וחולדה). אחרי ביקורו בחוות אלו, התחזק בעמדתו עד כמה מסוכנת "עבודה טהורה": "במסווה של לאומיות, עשו עבודה בלתי־לאומית ביותר. במסווה מלים מפוצצות מבזבזים בצורה איומה, וכל זה נעשה, אני רוצה להודות, בידיים טהורות, ללא פניות אישיות. אך אין זו הצדקה. שעורה נזרעה